

SULTAN HASAN DÖNEMİ MEMLÛK TÜRK DEVLETİ TARİHİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Murat ZENGİN
İnönü Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Malatya/TÜRKİYE
muratzengin@yahoo.com

ÖZET

Memlûk Türk Devleti, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in 1341'de ölümünden sonra çok sık yaşanan taht değişiklikleriyle istikrar kaybına uğramıştır. Nâsır Muhammed'in küçük yaşta çocuklarının belli ümerâ grupları tarafından iktidara getirilmeleri ve bu gruplar arasındaki çatışmalar neticesinde iktidardan alınmaları, Kalavun Hanedanı döneminde tesis edilen siyâsî, askerî, iktisadî ve kültürel istikrarı tehdit etmiştir. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un tahta çıkan son oğlu olan Sultan Hasan, babası döneminde elde edilen istikrarı tekrar tesis ettiği gibi devleti belli alanlarda ileriye götürmüştür. Bu nedenle de dönemin tarihçileri tarafından-diğer kardeşlerinden ayrı olarak- birçok yönden babası Nâsır Muhammed'e benzetilmiştir. 1347-1351 ve 1354-1361 yılları arasında olmak üzere iki kez tahta çıkan Sultan Hasan, devlet içerisinde aldığı ekonomik tedbirler ve mimarî-kültürel faaliyetleriyle temayüz etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan Hasan, Kültürel Gelişim, Mencek, Şeyhûn, Kahire.

THE TURKISH MAMLUK STATE DURING THE REIGN OF SULTAN HASAN: AN OVERVIEW

ABSTRACT

After the death of al-Melik an-Nasir Muhammad in 1341 Turkish Mamluk State has lost stability with frequent changes experienced throne. Bringing to power by a certain umera groups of young children of Nasir Muhammad and receiving power of them due to the conflicts between these groups, the political, military, economic and cultural stability founded in the Qalawun Dynasty period has threatened. An-Nasir Muhammad b. Qalawun, the last son of Sultan Hasan ascended the throne, has re-established the stability achieved during his father and took it back to the state in certain areas. Therefore, separately from the other brother, in many ways he was likened to his father Nasir Muhammad by the historians of the period. Between the years 1347-1351 and 1354-1361, including twice ascended the throne of Sultan Hasan, the economic measures taken and architectural-cultural activities in the state has been came to the fore.

Key Words: Sultan Hasan, Cultural Devoloping, Mencek, Şeyhun, Cairo

A) Sultan Hasan'ın İlk Saltanatı (1347-1351):

Sultan Hasan, 735/1335'te doğdu (İbn Tağrıberdî, 1988: 126; İbn Hacer, 1993: 38). Küçük yaşta annesi Tudâ Kedâ [تُدعى كدا]'yı (Makrizî, 1997: 59) kaybettiğinden eğitimiyle kardeşi Alâeddîn Ânûk'un annesi Hand Ordu/Hand Tuğay [خواند اردو/خواند طغاي] ilgilendi (İbn Tağrıberdî, 1992: 148, 187). Hand Tuğay, Hasan'a Kumârî [قماری] lakabını verdi ve tahta çıkana kadar bu lakab ile anıldı (Makrizî, 1997: 59; İbn Tağrıberdî, 1992: 148). Kardeşi el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddîn Haccî'nin hallinden sonra 14 Ramazan 748/18 Aralık 1347 Salı günü tahta çıktı (Safedî, 2000: 166; Makrizî, 1997: 59; İbn Tağrıberdî, 1992: 148; İbn Tağrıberdî, 1988: 126; Kadı Şuhbe, 1997: 509; İbn Dokmak, 1982: 386; İbn İyâs, 1960: 162). Tahta çıktıktan sonra en-Nâsır Seyfeddîn Kumârî lakabını aldı. Nisbesi Ebu'l-Meâlî [أبو المعالي]'dir.

Sultan Hasan tahta çıktığında Memlûk Devleti askerî bürokrasisinde etkin olan dokuz emîr bulunmaktaydı. Bunlar; Bayboğa Arûs el-Kâsımî, Elciboğa/Olcayboğa el-Muzafferî, Mengliboğa el-Fahrî, Taştemur, Erektay en-Nâib, Tâz en-Nâsırî, Ahmed-i Şedd-i Şarabhâne, Argûn el-İsmâilî ve Emîr Şeyho/Şeyhûn el-Ömerî [شحو/شخون العمري] idi (Makrizî, 1997: 60; İbn Tağrıberdî, 1992: 149). Emîr Şeyho, Tedbir-i Memleke makamının ortağı olarak Re's-i Nevbe görevine atandı (İbn Tağrıberdî, 1992: 149). Emîr Moğoltay, Kutuz' un yerine Emîr-i Ahûr oldu (Makrizî, 1997: 60; İbn Tağrıberdî, 1992: 149).

Sultan Hasan'ın tahta çıkarılıp kardeşi Haccî'nin öldürüldüğü vaka, o sırada Şam Nâibi olarak görev yapan Argûn el-İsmâilî'ye bildirildi. Argûn, olayı tasdik ettiğine dâir muvafakat gönderdi; fakat devlet kadrolarına yapılması planlanan bazı atamalara şerh koydu. Nâib-i Saltana makamında bulunan Emîr Erektay'ın Haleb Niyâbeti'ne tayini gündemdeydi. Argûn, Erektay'ın tecrübeli bir devlet adamı ve Haleb Niyâbeti görevini ifâ eden Fahreddîn Ayas'ın konumunun güçlü oluşundan bahisle bu atamayı uygun görmedi. Argûn'un bu talebi merkez Kahire'de pek karşılık bulmadı. Erektay, Nâib-i Saltana görevinden alınarak Fahreddîn Ayas yerine Haleb Nâibi olarak atandı. Nâib-i Saltana görevine ise Bayboğa Arûs getirildi. Bayboğa bu göreve geldikten kısa bir süre sonra o sırada Hâcib-i Şam olarak görev yapan ve Sultan Hasan dönemi Memlûk Tarihi'ne damga vuracak olan kardeşi Mencek [منجك]'i Kahire'ye getirdi. Takdimet-i Elf rütbesine yükselttiği kardeşini vezir ve üstadâr olarak atadı (Makrizî, 1997: 60-61). Bu atamayla, Kahire'de iki kardeşin yönetimi başladı.

Bayboğa-Mencek kardeşler, devlete ait harcamaları tespit etmek üzere devlet gelirlerini hesaplattılar. Mâlî disiplin kapsamında bazı harcamalara kısıtlama getirildi. Bu çerçevede; askerlerin [memâlik] aylık maaşı [câmekîye] için 60.000 dirhem ayrıldı. Devlet hizmetlileri ve kapıcılar [buyutat] gibi görevlilerin aylıklarında kesintiye gidildi. Rütbeliler ile Sultan eşlerinin gelirleri arttırıldı. Sultanın ahûrunda görevli istabl, seyis ve diğer görevlilerin sayıları ve gelirleri düşürüldü. Bunun yerine atlara ve diğer hayvanlara verilen yem miktarı 50 irdebe¹ yükseltildi.

¹Hububat ölçümünde kullanılan hacim ölçüsü olan irdeb, ağırlık olarak 70-80 kilograma; hacim olarak 99-110 litreye tekabül etmekteydi (Kallek, 2000: 441-442).

Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme

Sultan'ın av etkinliklerinde ve yabancı konukları karşılama törenlerinde görev alan ve 50 takım köpekten oluşan Kilâbzîye [الكلابزية]nin sayısı 2 takıma düşürüldü. Devlet adına yapılan imâr faaliyetlerinde görev alan müstahdemlerin sayısı azaltıldı. Sultan'ın özel harcamaları için kullanılan hevâic, başta günlük 18.000 dirhem iken daha sonra 21.000 dirhem'e ve nihâyet 30.000 dirheme çıkarıldı (Makrizî, 1997: 61).

Vezir Mencek'in vezâret ve üstadârlik vazifesi uzun sürmedi. Emîr-i Has Âlemeddîn Abdullah b. Zenbûr, mûtad olduğu üzere İskenderîye gelirlerini merkeze getirmişti. Bu gelirden 3.000 dirhem, Şeyho'ya; kalanı da Takdimet-i elf rütbesinde bulunan diğer emîrlere 1.000'er dirhem şeklinde dağıtılmıştı. Şeyho daha sonra, Takdimet-i elf'e bu gelirden para ayrılmasını yasakladı. İskenderîye'den sonra Katyâ'dan gelen gelirlerin paylaşımında da sorun çıktı. Vezir Mencek, bölgeden gelen toplam 70.000 dirhem tutarındaki meblağın 40.000 dirhemini kendine ayırdı. Bu hareketi, memâlik arasında ciddî bir rahatsızlığa sebebiyet verdi ve hakkındaki şikâyetleri arttırdı. Kardeşi Bayboğa nezdinde Mencek'in yargılanması talep edildi. Bayboğa; ümerâ ve nâiblerden bir teftiş heyeti oluşturarak durumu tahkik ettirdi. Neticede Mencek kabahatli bulundu ve devadâr görevi üzerinde kalarak vezâretten azledildi. Nil Nehri adalarından birinin yönetimine [şedd] atandı. Mencek'ten boşalan vezâret makamına Barslan olarak bilinen Esendemir el-Ömerî atandı (İbn Tağrıberdî, 1992: 153). Rebiülevvel 749/Nisan 1348'deki bu hadiseden kısa süre sonra Esendemir vezâretten istifâ etti ve Mencek, Rebiülahîr 749/Mayıs 1348'de vezâret makamına iade edildi (İbn Tağrıberdî, 1992: 154).

Sultan Hasan döneminde, daha önce Memlûk Türk Sultanlığı'nda görülmeyen bir uygulama ihdas edildi. Haleb Niyâbeti'nde kazâ işleriyle meşgul olmak üzere Hanefî ve Şâfi kadıları görev yapmaktaydı. Bu iki kadıya ek olarak Mâlikî ve Hanbelî kadıları da görev yapmaya başladılar. Şihabeddîn Ahmed b. Yâsin er-Rubâhî, Mâlikî kadısı; Şerâfeddîn Ebû'l-Berekât Mûsâ b. Feyyâz ise Hanbelî kadısı olarak atandılar (Makrizî, 1997: 65).

1348 yılı, Mısır ve Suriye'nin de içerisinde bulunduğu çok geniş bir alanı etkisi alan Büyük Vebâ [Kara Vebâ]'nın etkisini derin şekilde hissettirdiği yıldır (Verdî, 1970: 541, 542). XIV. Yüzyılın ilk çeyreğinden hemen sonra Hitay ülkesinde ortaya çıkan (Ebû'l-Fidâ, 1997: 517, 519) ve zamanla Mâverâünehir, Hind, Acem ve Anadolu bölgesini etkisi altına alan bu vebadan her gün yaklaşık 1.000 insan ölmekteydi. Bu salgına yakalanan insanlar önce kan kusuyor, ardından kendinden geçiyor ve kısa süre sonra da ölüyorlardı. Cesetler, otuzlu kırklı kümeler şeklinde gömülmeye başlandı (İbn Tağrıberdî, 1992: 155). Sultan Hasan, Siryakos'a giderek salgından korunmaya çalıştı. Ramazan ayını Siryakos'ta geçirdikten sonra yeniden Kahire'ye döndü (Makrizî, 1997: 78; İbn Tağrıberdî, 1992: 161, 162). Vebâ mikrobunu bulaştırdıkları gerekçesiyle Kahire'ye dadanan köpekler için itlâf kararı çıktı. Mâlikî kadılar köpeklerin itlâfına karşı çıktılarsa da sonucu değiştirememişlerdi (Kadı Şuhbe, 1997: 548).

Vebâ, başta başkent Kahire olmak üzere diğer önemli Memlûk şehirlerini olumsuz etkiledi. Nüfusun azalması ve buna bağlı üretim düşüşü neticesi Memlûk ülkesinde enflasyon yaşandı. Üreticilerin ürettiklerinin yarısına sahip olacaklarına dâir duyurular yapıldı; fakat bir netice elde edilemedi. Toprakların ancak yarısı ekilebiliyor, elde edilen ürünler pazarlarda çok

düşük fiyatlara dahi alıcı bulamıyordu. Hal böyle olunca insanlar toprakları ekmekten vazgeçiyorlardı. Vazgeçilen alan yaklaşık 1.500 feddân idi². Yaklaşık 1 metre uzunluğundaki kumaşın değeri 5 dinara düştüğü halde alıcı bulamıyordu. 1 altın ve gümüş dinar, 15 dirhem değerine inmişti. Çarşı pazarda sucu, hamal gibi meslek erbâbı bulunamıyordu. Bundan dolayı bu işleri yapan gulâmların yevmiyesi 8 dirhemden 5 dinara kadar yükselmişti (Makrizî, 1997: 89, 90; İbn Tağrıberdî, 1992: 165, 166). Başkent Kahire’de ekmek, buğday, pirinç ve zeytin gibi temel gıda maddelerinin fiyatı yükseldi (Kadı Şuhbe, 1997: 547, 548). Mencek önderliğindeki Memlûk bürokratları sorunu çözmek için çeşitli tedbirlere başvurdular. Kahire’de yapılan duyurularla meslek mensubu kişilerin mesleklerine dönmeleri sağlandı. Mencek, devletin önde gelenlerinden Muhammed b. Yûsuf ile Müstevfî Kerimuddîn’i bir grupla birlikte Batı tarafında bulunan Simbâd, Semnûr, Bûsîr, Senhûr ve civarındaki bölgelere gönderdi. Buralardan toplanan yaklaşık 60.000 dirhem değerindeki mal Kahire’ye getirildi (Makrizî, 1997: 84). Mencek bunların bir bölümünü piyasaya sürerek olumsuz havayı dağıtmaya çalıştı.

Şam Nâibi Argûn, Sultan Hasan’ın tahta çıktığı dönemde Haleb Niyâbeti görevini yürüten Fahreddîn Ayas’ı görevinden etmiş, mallarına el koyarak onu hapse attırmıştı. Ayas, bir şekilde hapisten çıktıktan sonra Trablus Nâibi Olcayboğa el-Muzafferî’ye sığınmıştı. Kısa süre sonra intikamını almak üzere Olcayboğa ile birlikte harekete geçti ve Argûn’u öldürdü (Makrizî, 1997: 103; İbn Tağrıberdî, 1992: 169). Bu olay Kahire’deki Argûn taraftarı ümerâ arasında infiale yol açtı. Ümerâ, Şeyho ve Bayboğa’ya, Ayas’ın Sultan’ın hangi emrine istinaden Argûn’u öldürdüğünü sordular ve konuyla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmasını istediler. Yapılan araştırmada Ayas ve Olcayboğa’nın herhangi bir resmî emre dayanmadan bu fiili gerçekleştirdikleri anlaşıldı. Bunun üzerine Hama ve Haleb nâiblerine resmî yazı gönderilerek urban ile birlikte tüm yolları tutmaları ve o sırada Trablus’ta bulunan bu iki emîri yakalamaları emri verildi. Önce Ayas, ardından da Olcayboğa yakalanıp Dımaşk’a götürüldüler. Burada her ikisinin de başı vuruldu ve Olcayboğa’nın Argûn’dan istirdad ettiği mallar Kahire’ye gönderilerek Mencek’e teslim edildi (İbn Tağrıberdî, 1992: 170, 171). 21 Rebiülahir 751/28 Haziran 1350’deki bu olayın ardından Sultan, Haleb Nâibi Erektay’ı maktûl Argun yerine Şam Niyâbetine, Hama Nâibi Kutluca el-Hamevî’yi Haleb Niyâbeti’ne ve Emîr Mesûd b. Hatîr’i de yine maktûl Olcayboğa yerine Trablus Niyâbeti’ne atadı (İbn Tağrıberdî, 1992: 171). Bu atamalardan bir süre sonra yeni Şam Nâibi Erektay vefat etti. Onun vefatı üzerine Hâleb Nâibi Kutluca’nın Şam’a tayini kararlaştırıldı ve göreve getirildiğine dair resmî yazı hazırlandı. Bu resmî yazı henüz yoldayken Kutluca’nın da vefat ettiği haberi duyuldu. Bu peşpeşe gelen ölümlerden sonra Bayboğa ve Mencek, stratejik konumdaki bu niyabetlerden Şam’a Emîr Tâz’ı, Haleb’e Emîr Moğoltay’ı atamayı düşünüyorlardı; fakat ümerâ arasında rahatsızlık yaratacağı endişesiyle bu düşünceden vazgeçtiler. Şam Niyâbeti’ne Emîr Aytemüş en-Nâsırî, Haleb Niyâbeti’ne ise Emîr Argûn el-Kâmilî getirildiler (Makrizî, 1997: 105; İbn Tağrıberdî, 1992: 171).

---

²Bir feddân, yaklaşık 6.338 m² lik tarım alanıdır. 1.500 feddân, yaklaşık 9,5 milyon metrekarelik bir tarım alanına tekâbülmektedir. Ekilemeyen alanın bu derece fazla oluşu Kahire’deki enflasyonun temel nedeni gibi görünmektedir.

Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme

Emîr Mencek, yeni tasarruf tedbirleri çerçevesinde bir dizi radikal tedbir aldı: Ramazan ve Kurban bayramlarında ihtiyaç sahiplerine hediye dağıtma âdetini kaldırarak yaklaşık 50.000 dirhem tasarruf edilmesini sağladı (Makrizî, 1997: 108, 110). Özellikle Sultan hanımları ile cariyelerinin giydikleri kaftan ve çarşaf gibi kıyafetlere sınırlama getirildi. Bu bağlamda başta Sultan eşleri olmak üzere tüm kadınların Bağdat işi çarşaf [*Îzâr-ı Bağdadî*/الإزار البغدادي] yerine ipek çarşaf [*Îzâr-ı Harîr*/الإزار الحرير] giymeleri emredildi. Bir kadının 3 irdebden fazla kumaş alması yasaklanarak bir kıyafet için harcanacak üst limit 80 dirhem olarak belirlendi. Çarşı pazarda gerekli duyurular yapılarak ipekli dokuma işiyle uğraşan esnafa bu kurala uyulmaması halinde sert tedbirler uygulanacağı bildirildi. Mencek bu kararı Sultan ve Kadî'ya onaylattı. Devletin bu uygulamadan kazancı yaklaşık 1.000 dirhem civarındaydı (Makrizî, 1997: 110-111). Mencek'in bu tedbirleri başta Sultan hanımları olmak üzere ümerâ eşleri arasında huzursuzluğa yol açtı ve 15 Şevvâl 751/16 Aralık 1350'de Mencek, vezâret makamından azledildi (Makrizî, 1997: 123). Daha sonra da İskenderîye Hapishânesi'ne yollandı (İbn Hacer, 1993: 39). Mencek'in azlinden sonra Bayboğa Arûs, Tanyarûk ve Şeyho da görevlerinden alınarak merkezden uzaklaştırıldılar (Makrizî, 1997: 124).

Mekke Şerifi Sukbe'nin kardeşi Âccelân, Kahire'ye gelerek Mekke idaresine ortak olmak istemişti. Sultan Hasan, Âccelân'ın bu isteğini kabul ile mahiyetine bir miktar asker verip onu Mekke'ye yolladı. Sukbe, kardeşinin yönetimde kendisine ortak edilmesi üzerine Yemen hâkimi el-Melik Mücahid'e ilticâ ile ondan yardım istedi. Sukbe-Mücahid ittifakı sonucu Mekke ele geçirildi. Sultan Hasan bu gelişme üzerine Tâz ve Bozlar gibi önemli emîrlerini bölgeye gönderdi. Memlûk kuvvetleriyle Yemen birlikleri arasında yaşanan savaşı Tâz önderliğindeki Memlûklar kazandı. Mekke'de yeniden huzur temin edilerek Âccelân şehrin yönetimine geçti. Yemen hâkimi el-Melik Mücahid yakalanarak Kahire'ye gönderildi (Makrizî, 1997: 130; İbn Tağrıberdî, 1992: 178).

Sultan Hasan, 1350'de rüşdünü ispat edince (İbn Tağrıberdî, 1992: 173) Mencek, Bayboğa Arûs ve Şeyho gibi önemli emîrleri devlet merkezinden uzaklaştırmıştı. Mencek'i ve Bayboğa'yı tutuklayıp İskenderîye Hapishânesi'ne yollamış, Şeyho'yu ise Şam'a göndermişti. Bu gelişme, bu önemli devlet adamlarına bir şekilde bağlı diğer emîrleri çok ciddi şekilde rahatsız etti. Kuştemur, Altunboğa ez-Zâmir, Meliktemur el-Mardinî ve Tengizboğa gibi emîrler Sultan Hasan'ı tahttan indirmek için ittifak etmişler ve bu ittifaka el-Emîr Boyboğa Tatar, el-Emîr Tayboğa el-Mecidî ve el-Emîr Arslan Basal'ı da dâhil etmişlerdi. Tâz, Mengliboğa ve Moğoltay gibi popüler emîrler bu ittifaktan haberdar olunca ittifaka destek verdiler. Emîrlerden Tengizboğa, Kuştemur, Altunboğa ve Meliktemur Sultanı yakalamakla görevlendirildiler. Bu emîrler, 27 Cemâziyelahir 752/1 Ağustos 1351'de Kahire haricinde bulunan Kubbetü'n-Nasr'a hareket ettiler. Sultan Hasan emîrleri görünce onlara geliş amaçlarını sordu. Emîrler, Sultana: "Sen güçsüz emîrleri bize tercih ettin." şeklinde cevap verince Sultan, tahttan indirileceğini anladı ve haremine doğru kaçtı. Kendini savunmak için elinde tuttuğu hançeri Tayboğa el-Mecidî'ye salladıysa da Tayboğa bundan kurtuldu. Haremine girdiğinde yakın adamlarından el-Emîr Sargıtmış [صرغتمش] ve Kutluboğa ez-Zehbî kendisini bekliyorlardı. Sargıtmış, Sultan'ın yüzünü siyah bir peçe ile

kapatarak onu Rahbe'ye kaçırmak istediye de hizmetlilerden biri Sultanı tanıdı ve müttefik emîrlere onu yakaladılar. Sultan Hasan, tahttan azledilerek yerine kardeşi el-Melik Selâhaddin Sâlih geçirildi (Makrizî, 1997: 138; İbn Tağrıberdî, 1992: 181; Kadı Şuhbe, 1997: 181, 182; İbn Dokmak, 1982: 389; İbn Hacer, 1993: 39). 3 yıl 9 ay 14 gün süren bu ilk saltanatının ardından Sultan Hasan, yeniden tahta çıktığı 1354 yılına kadar Kahire'de göz hapsinde tutuldu. Kardeşi Sultan Sâlih, kendisine oldukça iyi davranarak geçimi için ona yüksek gelirli iktâlar bağladı. Sultan Hasan, bu sürede namaz, ibâdet ve ilimle meşgul oldu. Beyhakî'ye ait olan Delâil-i Nübüvve³ adlı eseri istinsah etti (Makrizî, 1997: 207; İbn Hacer, 1993: 40; Özeydın, 1997: 332, 333).

B) Sultan Hasan'ın İkinci Saltanatı (1354-1361):

Sultan Hasan, yaklaşık üç yıl süren göz hapsinin ardından 2 Şevvâl 755/20 Ekim 1354 tarihinde ikinci kez tahta çıktı (Makrizî, 1997: 208; İbn Tağrıberdî, 1992: 236; Kadı Şuhbe, 1997: II, 61; İbn Dokmak, 1982: 397). Kardeşi olan sâbık Sultan Selâhaddin Sâlih, Emîr Tâz'ı hapsedmişti. Tâz'ın hapsedilmesi Şeyho ve Sargıtmış gibi dostlarını rahatsız etti ve bu iki muktedir emîr ittifak ederek Sâlih'i tahttan indirdiler (İbn Tağrıberdî, 1992: 235). Sultan Hasan ikinci kez tahta geçtikten sonra Tâz'ı, Şeyho ve Sargıtmış'ın ricasıyla affederek el-Emîr Argûn el-Kâmilî yerine Haleb Niyâbeti'ne tayin etti. 756/1355 yılı başında o güne kadar Memlûk Türk Sultanlığı'nda bulunmayan Atabekü'l-Âsâkir makamı ihdas edildi. Emîr-i Kebir makamıyla aynı yetkileri hâiz bu yeni makama ilk olarak Emîr Şeyho atandı. Ayrıca Atabekü'l-Âsâkir makamına atananların da hil'at giymeleri bir protokol kuralı olarak belirlendi. Şeyho, hil'at giyen ilk Atabekü'l-Âsâkir'dir (İbn Tağrıberdî, 1992: 236). Hama Nâibi Esendemir el-Ömerî yerine Dımaşk Yöneticisi [*İmret-i Dımaşk*] olarak görev yapan el-Emîr Seyfeddin Tubeyrak getirildi. Safed Nâibi Mencek, Aytemüş en-Nâsırî'nin vefatı üzerine Trablus Niyâbeti'ne atandı. Emîr Sargıtmış, Mansûriye Mâristanı Nâzirliği'ne atandı (Makrizî, 1997: 211). Şam Nâibi Emîr Âlî el-Mardinî ise görevine devam etti. Sultan Hasan ikinci kez tahta çıktığında Halife, el-Mûtezid Billâh Ebûbekir idi (İbn Tağrıberdî, 1992: 236).

757/1356 yılında Bilâd-ı Şam'ın merkezi Dımaşk'ta büyük bir yangın çıktı. Bu yangın sonucu yaklaşık 600 ev kül oldu. Toplam zarar ise 1.000.000 dirhem civarındaydı (Makrizî, 1997: 227). Dımaşk'taki bu yangının yaraları henüz sarılmışken bu defa Trablus Niyâbeti sınırları içerisinde yer alıp Beyrût'a komşu olan Sahil bölgesinde yangın çıktı. Bu yangın sonucu birçok yaban hayvanı telef oldu. Özellikle zeytin ağaçlarının yanması, zeytincilikle geçimini sağlayan kişileri olumsuz etkiledi. Üç gün süren bu yangın, yağmurun yağmasıyla ancak söndürülebildi (Makrizî, 1997: 229).

Sultan Hasan döneminin en nüfûzlu emîrlerinden biri olan Şeyho, Sultan Hasan'ın ilk saltanatı döneminden başlamak üzere devlet içindeki konumunu güçlendirmişti. Devlet kadrolarına ve özellikle niyâbetlere yapılan atamalarda belirleyici isimdi (İbn Tağrıberdî, 1992:

³Delâil-i Nübüvve, muhaddis ve Şâfi fâkihi Ahmed b. Hüseyin Beyhakî [ö. 1066] tarafından kaleme alınmış İslâm akaidine dair eserdir (Kandemir, 1992: 58-61).

Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme

237). Bu özelliği ile başta Kahire olmak üzere Şam ve diğer önemli Memlûk merkezlerinde birçok taraftar bulmuştu. İktâ ve diğer gelirleri bakımından da oldukça zenginleşen Şeyho, aylık 200.000 dirhem civarında bir gelire sahipti. Zenginliği ve nüfuzuyla “Döneminin Kârûnu ve Mısır’ın Azîzi”⁴ olarak nitelendiriliyordu (Makrizî, 1998: III, 315). Sultan Hasan, Şeyho’nun artan nüfuzunu kendi varlığı için bir tehdit olarak gördüğünden onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Bay Koca olarak da bilinen Kutlu Koca/Kutlu Hoca’yı Emîr Şeyho’yu yakalamak üzere görevlendirdi (Makrizî, 1997: 231; İbn Tağrıberdî, 1992: 237). Kutlu Hoca, Şeyho’yu üç kılıç darbesiyle yaraladı. Şeyho’nun çok yakın dostu olan Emîr Halîl ibn Kavsûn, onu çatışma bölgesinden kaçırmak için tedavi ettirdi (Makrizî, 1997: 231; İbn Tağrıberdî, 1992: 237). Yüzünden ve başından ağır darbeler alan Şeyho, tedaviye cevap veremeyerek 25 Zilkâde 758/9 Kasım 1357’de vefat etti (Makrizî, 1997: 231). Vefatının ardından kendi adına yaptırmış olduğu türbeye defnedildi (Makrizî, 1998: III, 316).

Emîr Şeyho’nun vefatından sonra Sultan Hasan, Şeyho taraftarı Emîr Halîl İbn Kavsûn, Emîr Toktay, Emîr Kutluboğa ez-Zehebî ve Argûn el-Tarhanî gibi emîrlerden bazısını Bilâd-ı Şam’a sürdü. Kalanları da İskenderîye’de hapsedti. Şeyho’nun yerine Atabekü’l-Âsâkirlik görevine el-Emîr Sargıtmış getirildi (Makrizî, 1997: 231). Sargıtmış, bu makama atandıktan sonra Yelboğa el-Ömerî el-Hasekî, Mengli Boğa, Aydemîr ve Tayboğa et-Tavîl gibi emîrlere İmret-i Tablhane rütbesi verildi (Makrizî, 1997: 231).

Sargıtmış yeni görevine atandıktan sonra para ve ağırlık ölçülerinde değişiklikler yaptı. Piyasada dolaşan eski bakır para [*Fuls-ı Âtik/الفلس العتيق*], yeni bakır para [*Fuls-ı Cedid/الفلس الجديد*] ile değiştirildi. Bu yeni düzenlemeyle bakır paranın gümüş paraya oranı 1/24 olarak tespit edildi ve 1 *Fuls-ı Cedid*=24 *Fuls*=1 gümüş dirhem olarak ayarlandı. Darphanelerde basılan yeni paralar Kahire ve Şam başta olmak üzere diğer Memlûk şehirlerine gönderildi. Mısır Vâlisi’ne ve muhtesiplere emîrlere gönderilerek halkın alışverişte bu yeni paraları kullanmaları bildirildi. Ağırlık ölçüsü *Rıtl*’ın bu yeni paraya göre değeri ise başlangıçta 1 *Rıtl*=1,5 dirhem, sonradan da 1 *Rıtl*=2 dirhem olarak tespit edildi (Makrizî, 1997: 235).

Sultan Hasan, ikinci saltanatının başlangıcında Şeyho ve Sargıtmış’ın ricasıyla affedip Haleb’e nâib tayin ettiği Tâz’ı kendisine karşı savaş hazırlığında olduğu gerekçesiyle görevinden alarak İskenderîye hapisanesine yollandı. Tâz’ın yerine Trabulus Nâibi Emîr Mencek atandı. Bir süre sonra Mencek’in görev yeri değiştirildi ve Şam Nâibi Emîr Âlî el-Mardinî yerine Şam Niyâbeti’ne getirildi. Mencek’ten boşalan Haleb Niyâbeti görevine ise Âlî el-Mardinî atandı (Makrizî, 1997: 236; İbn Tağrıberdî, 1992: 239, 240).

Sultan Hasan, Emîr Tâz isyanında Sargıtmış’ın parmağının olduğunu düşünüyordu. Konuyu tahkik ettirdiğinde Taştumur el-Kasımî, Tayboğa el-Mâcârî, Özdemîr, Kumarî, Argûn el-Tarhanî ve Akcuba el-Hamevî gibi Tablhane ve Âşerât⁵ ümerâsının Sargıtmış önderliğinde bir

⁴ وقيل له قارون عصره و عزيز مصره (Makrizi, 1998: III, 315)

⁵ Ümerâ-ı Mîe, Yüzbaşı; Ümerâ-ı Tablhane, Kırkbaşı; Ümerâ-ı Âşerât, Onlar başı ve Ümerâ Hamse, Beş başı anlamına gelmekteydi. Memlûk Türk Devleti askerî teşkilatı rütbe hiyerarşisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çetin, 2007: 145-151).

ittifak kurarak tahtı ele geçirmek istediklerini gördü. Sargıtmış'ın Şeyho'nun akıbetine uğrayacağı endişesiyle tahtı ele geçirmek istemesi kuvvetle muhtemeldir. Sultan Hasan, ittifaktan haberdar olunca Tayboğa et-Tavîl ve Yelboğa el-Ömerî gibi emirlerle istişare ederek yol haritasını belirledi. 20 Ramazan 759/26 Ağustos 1358'da Sargıtmış'ı ani bir baskınla yakalayıp ittifak halinde olduğu emirler ile birlikte Kal'atu'l-Cebel'de hapsedti. Sargıtmış'ın memâliki olaydan haberdar olunca kaleyi bastılar. Memâlik-i Sultan ve Sargıtmış kuvvetleri arasında sabahtan akşama kadar süren bir mücadele yaşandı. Nihâyetinde Sultan Hasan'ın memâliki galip gelerek bu isyan bastırıldı (Makrizî, 1997: 237; İbn Tağrıberdî, 1992: 240). Sargıtmış ve müttefiki emirler daha sonra İskenderîye Hapishanesi'ne yollandılar. Sargıtmış, Zilhicce 759/Aralık 1358'da İskenderîye Hapishanesi'nde vefat etti (Makrizî, 1997: 238; İbn Tağrıberdî, 1992: 242).

Sultan Hasan, 760/1359 yılı başında Dımaşk Niyâbeti görevini yürüten Mencek'i görevinden alarak Kahire'ye çağırdı. Mencek, Kahire'ye gitmek üzere yola çıktı. Gazze'ye ulaştığında Sultan'ın kendisini hapsedeceğini duydu ve bunun üzerine Dımaşk tarafına kaçtı. Sultan Hasan, onu yakalamak üzere Yelboğa'yı gönderdi. Yakalanarak Kahire'ye getirilen Mencek, tenzil-i rütbe ile emekliliğe [*Tarhaniyet*] ayrıldı ve İmret-i Dımaşk olarak görevlendirildi. Mencek'ten boşalan Dımaşk Niyâbeti görevine Haleb Nâibi olan Emîr Âlî el-Mardinî yeniden getirildi. Haleb'e ise Bektemur el-Mü'minî atandı. Bektemur'un görevi fazla sürmedi ve azledilerek yerine Emîr Esendemîr ez-Zeynî getirildi (İbn Tağrıberdî, 1992: 242). Esendemîr, Dımaşk Nâibi Âlî el-Mardinî yerine 761/1360'de Dımaşk'a atandı. Ondan boşalan Haleb Niyâbeti görevine ise Emîr Baydemîr el-Harizmî getirildi. Baydemîr, Adana, Masisa, Tarsûs ve civarındaki kaleleri fethederek yüklü bir ganimet ile Haleb'e döndü (Makrizî, 1997: 245; İbn İyâs, 1960: 177). Elde ettiği bu başarı neticesi Esendemîr yerine Dımaşk Nâibliği'ne atandı (Makrizî, 1997: 245). Baydemîr'den boşalan Haleb Nâibliği'ne ise Şihâbuddin Ahmed b. Kuştemur getirildi (Makrizî, 1997: 246).

Sultan Hasan, Sargıtmış'ın hapsedilmesi sırasında büyük desteğini gördüğü üstazı Yelboğa el-Ömerî'yi Hasekîye sınıfına yükseltmiş ve ona geniş yetkiler vermişti. Yelboğa, Sultan eşlerine ait gelirler başta olmak üzere Hasekîye ümerâsının ve diğer memâlikin gelirlerinden bir kısmına el koymuştu. Ümerâ bu durumu Sultan'a şikâyet etti. Sultan, Yelboğa'yı uyardı. Yelboğa; Şeyho ve Sargıtmış gibi emirlerin akıbetine uğrayacağı endişesiyle olacak Sultan'a karşı geniş bir ittifak ağı kurmuş ve Sultan'ı ortadan kaldırmaya karar vermişti. Sultan Hasan da Yelboğa'yı varlığı için ciddi bir tehdit görüyordu. Sargıtmış'ı ortadan kaldırdığı taktik ile Yelboğa'yı da hapsedmeyi düşünmüştü. Kahire yakınlarındaki Cehîze bölgesine yaptığı rutin gezilerinden birine adet olduğu üzere Yelboğa da katılmıştı. Kahire köylerinden Kum Berâ mevkiinde (İbn Tağrıberdî, 1988: 128) çadırını kuran Sultan, memâlikine emîr verip Yelboğa'yı yakalamalarını istedi. Sultan'ın memâlikinin bir kısmı önceden Yelboğa safına katıldığından saldırı esnasında Sultan'ı terkettiler. Bu ihanetle oldukça zor durumda kalan Sultan, Nil Nehri'ne doğru kaçtı; fakat kendisini karşıya geçirecek herhangi bir köprü ve taşıt bulamadı. Güneş batana kadar Nil Nehri kıyılarında saklanan Sultan, gece olunca Kal'atü'l-Cebel'e gidebildi. Silahlığa [*Zeredhâne*] ve ahırına baktığında ne bir silah ne de bir binek hayvanının olmadığını gördü ve kendisine kurulan

Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme

kumpasın vehâmetini anladı. Yelboğa, Sultan'ı takib ile Kal'atü'l-Cebel'e girdi. Mukaddem el-Ûlûf'dan olan Emîr İbnü'l-Muhsinî ve Emîr Kuştemur el-Mansûrî, Yelboğa'yı engellemek istediyseler de başarılı olamadılar. Yelboğa, Sultan Hasan'ı saray odalarından birinde kıştırarak oraya kilitledi. Memâlik-i Sultan, Sultan Hasan'ın öldürüldüğünü zannederek büyük bir paniğe kapılıp dağıldılar. Yelboğa, daha sonra Sultan'ın kilitli bulunduğu odaya girdi ve 9 Cemâziyelevvel 762/17 Mart 1361'de onu öldürdü (Makrizî, 1997: 252; İbn Tağrıberdî, 1992: 244; Kadı Şuhbe, 1997: II, 181, 182; İbn Dokmak, 1982: 403, 404). Öldürüldüğünde yaklaşık 26 yaşında olan Sultan Hasan, kendi adına yaptırdığı Medrese-i Sultan Hasan/Câmi-i Sultan Hasan'a defnedildi. Sultan Hasan, Memlûk Türk Sultanlığı Tarihi'nin görece en başarılı Sultanlarından biri olan Melik Nâsır Muhammed b. Kalâvun'un tahta çıkan son oğludur. Ölümünden sonra yerine kardeşi Haccî'nin oğlu el-Melik Mansûr Selâhaddin Muhammed getirildi (Makrizî, 1997: 254; İbn İyâs, 1960: 179).

C) Sultan Hasan Dönemi Dinî-Kültürel Müesseseler:

1. Câmîler:

1.1. Melik Nâsır Hasan Câmîi [Câmî-i el-Melik Nâsır Hasan]

Melik Nâsır Hasan Câmîi, Medrese-i Sultan Hasan olarak da bilinmektedir. Sultan Hasan'ın emri ile 757/1356'de Kal'atü'l-Cebel'in bitişiğinde bulunan Emîr Yelboğa el-Yahyâvî'ye ait arazi üzerinde inşasına başlanmıştır (Makrizî, 1998: II, 519). İmârında çok sayıda mühendis ve amelenin görev yaptığı eser, günlük 20.000 dirhem mâliyetle 5 yılda tamamlanmıştır. Yapımında yaklaşık 9 miskal altın kullanılmıştır (Makrizî, 1998: III, 320).

56 zira çapındaki eyvanı, geniş kubbesi, mermer minareleri, büyük kapıları ve dört içtihadı temsilen dört medresesi ile döneminin en görkemli yapısı olarak adlandırılmıştır (Sultan Hasan Câmîi'nin teknik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beksaç, 2009: 505-506). Sultan Hasan, câmînin dört minareli olmasını düşünmüş, daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek üç minareli bir câmîde karar kılmıştır (Makrizî, 1998: III, 320). Üç minareli olarak tamamlanan câmî, 6 Rebiülahir 762/13 Şubat 1361'de ibâdete açılmıştır. Mısır ve Şam'dan birçok vakıf bu câmîye gelir olarak bağlanmıştır. İbâdete açıldıktan kısa süre sonra minarelerinden biri yıkılarak o sırada medresede eğitim almakta olan yaklaşık 300 yetim öğrencinin ölümüne neden olmuştur (Kadı Şuhbe, 1997: II, 180; Makrizî, 1998: III, 320; Makrizî, 1997: 252). Bu hadise tüm Kahire'yi hüzne boğmuş, hadiseden 33 gün sonra ise Sultan Hasan öldürülmüştür. Kahire kamuoyu, minarenin yıkılması hadisesini, Sultan Hasan'ı ölüme götüren süreç dâhil bir takım uğursuzlukların başlangıcı saymıştır.

1.2. Emîr Şeyho/Şeyhun Câmîi [Câmî-i Emîr Şeyho/Şeyhûn]

Kal'atü'l-Cebel'in alt tarafında Remîle ve Salîbe bölgeleri arasında yer alan Emîr Şeyho Câmîi, Medreset-i Emîr Şeyho olarak da bilinmektedir. Dört hamamlı bir kompleks olarak Memlûk Türk Sultanlığı'nın ilk Atabekü'l-Âsâkiri olan Şeyho tarafından 1355 yılı başlarında tamamlanarak ibadete açılmıştır. İbn Tûlûn Câmîi'nin gelirlerinden bir kısmı bu medreseye bağlanmıştır (Makrizî, 1997: 219). Şeyho, câmîde hutbe verilmesi için gerekli düzenlemeleri

yaptıktan sonra 20 sūfiyi burada görevlendirmiştir. Medresenin şeyhliğine ise Şeyh Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Hanefî tayin edilmiştir. Sonradan câminin bitişiğine bir hangâh [*Hangâh-ı Şeyho*] yapılarak er-Rûmî meşihatlığındaki sūfi ekibi buraya nakledilmişlerdir. Yapı, bu ayırmadan sonra sadece câmî olarak hizmet vermiştir (Makrizî, 1998: III, 314; İbn Tağrıberdî, 1992: 237).

1.3. Mencek Câmîi [Câmî-i Mencek]

Sultan Hasan dönemi önemli devlet adamlarından Mencek el-Hüsâmî tarafından 751/1349'da yaptırılan Mencek Câmîi, Kal'atü'l-Cebel'in alt tarafında bulunan Vezir Kapısı [*Bâb el-Vezir*] civarındaki Sagîre'de yer almaktadır. Câmî, içerisinde yer alan havuzdan dolayı Mencek Havuzu [*Sahriç-i Mencek*] olarak da bilinmektedir. Câmîye, dinî-irfânî görevleri yapmak üzere sūfiler yerleştirilmiş ve bu sūfilerin günlük yiyeceği et ve ekmek miktarı tespit edilmiştir. Bir minberin de bulunduğu câmî, sadece cuma namazları için halkın ibadetine açıktı. Câmîye garb tarafındaki Belkîne köylerinden çeşitli vakıflar, 25.000 dinar nakit ve beyt el-mâldan gelir bağlanmıştı (Makrizî, 1998: 331).

2. Medreseler:

2.1. Sargıtmış Medresesi [Medrese-i Sargıtmışîye]

Kal'atü'l-Cebel haricinde İbn Tûlûn Câmîi civarında bulunan Sargıtmış Medresesi, Sultan Hasan dönemi devlet adamlarından Sargıtmış en-Nâsırî tarafından İbn Tûlûn Câmîi müştemilatı içerisinde yer alıp zamanla yerleşim alanı haline gelmiş bölgelerin istimlâkı suretiyle binâ edilmiştir. Yapımına Ramazan 756/Eylül 1355'da başlanan eser, Cemâziyelevvel 757/Mayıs 1356'de tamamlanmıştır. Medresenin müderrisliğine Kıvâmuddin Emîr Kâtib ibn Emîr Ömer el-Âmîd b. el-Âmîd Emîr Gâzî Fârâbî el-Atkânî atanmıştır. Sargıtmış'ın emriyle Hanefî içtihadı ekollerinden el-Âfâkiye fâkihleri göreve getirilmişlerdir (Makrizî, 1997: 227). Hadis derslerinin de okutulduğu medreseye geniş vakıflar bağlanmıştır (Makrizî, 1998: 540).

3. Hangâhlar:

3.1. Şeyho/Şeyhun Hangâhı [Hangâh-ı Şeyho/Şeyhun]

Şeyho Câmîi bitişiğinde Salîbe sınırında yer alan Şeyho Hângâhı, Atabekü'l-Âsâkir Şeyho tarafından İbn Tûlûn Câmîi müştemilatından olup zamanla yerleşim alanı haline gelmiş bölgedeki evlerin sahiplerinden satın alınması suretiyle yaptırılmıştır. Hangâh, Muharrem 756/Ocak 1355'da hizmete girmiştir (Makrizî, 1998: 584). Hangâhta okutulmak üzere Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Şâfi fıkıh dersleri ile Hadîs, Kur'an ve Yedi Râvîler [*er-Rivâyât-ı Sebâ*]⁶ dersleri konuldu (Makrizî, 1998: 585). Hangâhta görevli müderris ve mutasavvıflara Memlûk Devleti medrese müfredatına uygun ders işlemleri kuralı getirildi. Hangâh şeyhliğine [*Meşihât-ı Hangâh*], Hanefî müderris Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmûd er-Rûmî vakıf nezâreti [*Nâzir-ı Evkâf*] göreviyle

⁶Yedi Râvîler [*er-Rivâyât-ı Sebâ*], çok hadîs rivâyet eden yedi sahâbî hakkında kullanılan bir terim olup Müksirûn olarak da bilinmektedir. Müksirûn grubuna giren sahâbîlerin altı, yedi ve dokuz kişi olduğu söylenmiştir. Rivâyet ettiği hadîs sayısı 1500 ve üzeri olan sahâbîler altı, 1000 ve üzeri olanlar yedi, 700 ve üzeri olanlar ise dokuz kişi kabul edilmiştir. Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs, Câbir b. Abdullah ve Ebû Sâid el-Hudrî, Yedi Râvîler olarak kabul edilmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ağırman, 2006: 534).

Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme

birlikte atandı. Mâlikî fikhî müderrisliğine Şeyh Halîl, Hanbelî fikhî müderrisliğine Kadî el-Kudât Muvaffakeddin el-Hanbelî ve Şâfi fikhî müderrisliğine eş-Şeyh Bahâedin Ahmed b. Âlî el-Subkî tayin edildiler. Hangâhta ders gören talebelerin yemek listesi günlük et ve ekmek; aylık tatlı, yağ ve sabun olarak belirlendi. Başta yemek giderleri olmak üzere diğer giderleri için hangâha büyük vakıflar bağlandı (Makrizî, 1998: 585).

4. Sultan Hasan'ın Kişiliği:

Sultan Hasan cesur, yiğit, bahadır, akıllı, âdil, ihtiyat ve tedbiri elden bırakmayan; vakar sahibi, heybetli, sadaka vermeye ve hayra düşkün bir kişiliğe sahipti. Boyu uzunca, saçları kıvılcık ve yüzü çilli idi. Hazırcevap olan Sultan, güzel ve çağa uygun giyinirdi. Memâliki, binekleri ve mahiyetinin giyimine de özen gösterirdi. Öldürüldüğü anda bile vakarından ve nezâketinden taviz vermemişti (İbn Tağrıberdî, 1992: 246). Sultan Hasan, kadınlarına ve hizmetlilerine/câriyelerine [*hüddâm*] Memlûk sultanlarında daha önce görülmemiş bir aşk ve sadâkât ile bağlıydı. Başka kadınlara –özellikle de genç kızlara- tevessül etmemek için Memlûk sultanlarında daha önce görülmeyen bir âdeti uygulamaya koyup seferlerine haremdeki en sevdiği kadınları götürmüştür (İbn Tağrıberdî, 1992: 248; İbn Tağrıberdî, 1988: 131).

Sultan Hasan'ın 10'u erkek 6'sı kız toplam 16 çocuğu vardı. Erkek çocukları: Ahmed, Kâsım, Âlî, İskender, Şâbân, İsmail, Yahyâ, Musâ, Yûsuf ve Muhammed idi (İbn Tağrıberdî, 1992: 248; İbn Tağrıberdî, 1988: 131). Kız çocuklarının ismini bilemiyoruz. Kız kardeşleri başta olmak üzere tüm ailesine iyilikler yapar onlara maddî-manevî destek verirdi (İbn Tağrıberdî, 1992: 248).

Dinî yaşantısına dikkat eden Sultan, beş vakit namazını aksatmaz, fırsat buldukça ilimle meşgûl olurdu. Tebâya merhametli ve âdil davranırdı. Kâbe'nin doğu tarafındaki örtüsü üzerine kendi ismini yazdırmış, Harem-i Şerif'in kapılarından birini yaptırmıştı. Her fırsatta Mekke halkının yanında yer almış, Emîr Kundus ve İbn Karasungur'un Mekke halkına zarar vermeleri üzerine öfkelenmiş ve gönderdiği birliklerle Mekke halkının refahını yeniden temin etmiştir (İbn Tağrıberdî, 1992: 248; İbn Tağrıberdî, 1988: 128).

Evlâd-ı Nâs'dan olan Sultan Hasan, başta Bilâd-ı Şam olmak üzere devletin diğer niyabetlerine yapılan atamalarda Evlâd-ı Nâs sınıfındaki ümerâya öncelik vermiştir.

SONUÇ

Melikü'l-Nâsır Muhammed'in tahta çıkan son oğlu olan Sultan Hasan, Memlûk Türk Sultanlığı tarihinde önemli bir yere sahip Kalavun Hanedanı'nın muktedir son Sultanı olarak tarihî rolünü oynamıştır. Tahta ilk çıkışından rüşdünü ispat ettiği 1350 yılına kadar askerî bürokrasinin uygulamalarına göz yummuş, 1350 yılından itibaren önemli emîrlerin devlet içindeki nüfuzunu kırarak merkezî otoriteyi temin etmeye çalışmış ve bu politikası sonucu genç yaşta öldürülmüştür. Komşu devletlerle genel anlamda hâkim olan barış dönemi Sultan Hasan döneminde de devam etmiştir. Alınan mâli tedbirlerle devletin gücü artmış, 1341-1350 yılları arasını kapsayan bütçe hesaplaması yapılmış ve devletin 24.600.000 dinar bir gelire sahip olduğu saptanmıştır. Bu ekonomik güç, kültürel

yönden devletin ivme kazanmasına zemin hazırlamış ve Sultan Hasan Câmî gibi günümüzde de mimâri kalitesini koruyan ve ibâdete açık olan eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Ağırman, C., (2006), “Müksirûn”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXI, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Beksaç, A. E., (2009), “Sultan Hasan Külliyesi”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVII, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çetin, Altan, (2007), *Memlûk Devleti 'nde Askerî Teşkilât*, Eren Yayınları, İstanbul.

Ebû'l-Fidâ, (1997), *el-Muhtasâr fî Ahbar el-Beşer*, Nşr. Mahmûd Deyyûb, C. II, Lübnân-Beyrût.

İbn Dokmak, (1982), *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Hülefâ ve 'l-Mülûk ve 's-Selâtîn*, Tahkîk Dr. Sâid Abdulfettâh Âşûr, yy.

İbn Hacer, (1993), *ed-Dürer el-Kâmine fî Âyan el-Mâe es-Sâmine*, C. II, Beyrut.

İbn İyâs, (1960), *Bedâi ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhur*, C. I, yy.

İbn Tağrıberdî, (1988), *el-Menhel es-Sâfi ve 'l-Müstevâ fî Bâd el-Vâfi*, Tahkîk Dr. Nebîl Muhammed Abdülazîz, C. V, Kahire.

İbn Tağrıberdî, (1992), *en-Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk-ı Mısr ve 'l-Kâhire*, Tahkîk Muhammed Hüseyin Şemseddîn, C. 10, Beyrût-Lübnan.

Kadı Şuhbe, (1997), *Tarih-i İbn Kadı Şuhbe*, Tahkîk Adnan Derviş, C. I-II, Dımaşk.

Kallek, Cengiz, (2000), “İrdeb”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kandemir, M. Yaşar, (1992), “Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Makrizî, (1998), *el-Mevâiz ve 'l-İtibar bi-zikr el-Hıtat ve 'l-Âsâr (bi 'l-Hıtat el-Makrizîye)*, Tahkik Dr. Muhammed Zeynuhum-Mediha eş-Şarkavî, C. III, Kahire.

Makrizî, (1997), *es-Sülûk li-Marifet-i Düvel el-Mülûk*, Tahkîk Muhammed Abdülkâdir Âtâ, C. IV, Beyrût-Lübnan.

Özaydın, A., (1997), “Hasan b. Muhammed b. Kalavun”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Safedî, (2000), *el-Vâfi bi 'l-Vefiyât*, Tahkîk Ahmed el-Arnaut-Türkî Mustafa, C. XII, Beyrût-Lübnan.

Verdî, (1970), *Tetimmet el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, Tahkîk Ahmed Rıfat el-Bedravî, C. I, Beyrût-Lübnan.